

Департамент культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації
Полтавська районна рада
Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

ПОЛТАВСЬКИЙ РАЙОН: ВІД ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ

Збірник наукових праць

Полтава – Харків
ТОВ «Майдан»
2021

УДК 902 (477.53)(062)
П 52

*Друкується за рішенням Вченої ради
Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського
(протокол № 7 від 10 жовтня 2021 р.).*

Редакційна колегія:

Бабенко Л. Л., доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України; **Вадімов В. М.**, доктор архітектури, професор, заслужений архітектор України; **Кудряшов Г. О.**, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент; **Кононенко М. М.**, кандидат наук з державного управління (**голова ред. колегії**); **Мокляк В. О.**, заслужений працівник культури України; **Пістоленко І. О.**, доктор історичних наук, доктор філософії; **Поспелов С. В.**, доктор сільськогосподарських наук, професор; **Самородов В. М.**, доцент, заслужений винахідник України; **Супруненко О. Б.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України (**відп. редактор**); **Титаренко В. П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Щербань А. Л.**, доктор культурології, кандидат історичних наук.

Рецензенти:

Нестуля О. О., доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України;
Скорий С. А., доктор історичних наук, професор.

*При передруку та іншому використанні матеріалів збірника
посилання на джерело обов'язкове.*

П 52 **Полтавський район:** від давнини до сьогодення: збірник наукових праць (за матеріалами наукової конференції) / [ред. кол.: Бабенко Л. Л.; Вадімов В. М.; Кононенко М. М. (гол. ред. кол.) та ін.; Супруненко О. Б. (відп. ред.)]; ДКіТ Полтав. ОДА; Полтав. район. рада; ПКМ імені Василя Кричевського. – Полтава; Харків: ТОВ «Майдан», 2021. – 256 с.: іл., VIII кол. вкл.

ISBN 978-966-372-790-?

У виданні містяться наукові статті та публікації з природознавства, археології, козацької, нової, новітньої історії найбільшого на Полтавщині Полтавського району, а також етнографії, діяльності музейних закладів та пам'яткоохоронництва. Переважна більшість із них підготовлена за матеріалами доповідей і повідомлень, виголошених на ювілейній науковій конференції 28 вересня 2021 р., присвяченій 100-річчю створення району.

Для краєзнавців, істориків, археологів, етнографів, співробітників музеїв, широкого загалу шанувальників полтавського краєзнавства, викладачів вишів та вчителів шкіл.

УДК 902 (477.53)(062)

© Автори статей і публікацій, 2021

© Полтавська районна рада, 2021

© ПКМ ім. Василя Кричевського, 2021

ISBN 978-966-372-790-?

ПРО ЗАСНУВАННЯ ТА НАЙДАВНІШУ ІСТОРІЮ СВЯТО–ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО ВЕЛИКОБУДИЩАНСЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ

Про заснування та найдавнішу історію другої за розміром поворсклянської монастирської обителі козацької доби – Свято-Преображенського Великобудищанського жіночого монастиря. З критичної точки зору аналізуються всі наявні у джерелах та літературі дати і пов'язані з ними події, здійснюється спроба виокремлення серед них істинних.

Ключові слова: *монастир, козацька доба, Великі Будища, Великобудищанський Преображенський монастир, Полтавщина.*

Вивчення історії монастирських обителей є наразі дуже популярною тематикою наукових і публіцистичних досліджень. З виходом релігієзнавчих студій на офіційну платформу, особливо після розвалу СРСР, зросла як мода на окреслену проблематику, так і кількість публікацій за нею. Але, на жаль, у значній мірі такі дослідження натикаються на численні труднощі: відсутність джерельної бази, численна за кількістю історіографія, яка часом лише ускладнює вивчення того чи іншого питання, наявність «суб'єктивної думки» самого духовенства (бажання «подавлення» тощо), відсутність історичного підходу в численних довідкових та публіцистичних роботах, причому, як у дослідженнях дореволюційних часів, так і в сучасних.

Саме тому історія заснування та функціонування упродовж перших двох століть такої відомої (і сьогодні відновленої) монастирської обителі, як Троїцький (раніше – Преображенський) Великобудищанський жіночий монастир, містить не лише чимало списаних аркушів, а й численну купу знаків питань на них: коли була заснована обитель, яке відношення до неї мав розміщений поруч печерний скит, чому монастир звався Полтавським, і т. д.

Преображенський (Свято-Преображенський) Великобудищанський жіночий монастир існував з другої пол. XVII ст. й аж до 1887 р. Знаходився він на території сучасного с. Чернечий Яр, біля с. Великі Будища. Відносно часу облаштування на цьому місці чернецької обителі, а також щодо того, звідки він тут з'явився, серед дослідників одностайної думки немає.

Так, у більшості дореволюційних робіт часом влаштування цієї жіночої обителі називається друга пол. XVII ст., зокрема, 1672, 1689, 1692 та 1698 рр., а також ще цілий ряд очевидно помилкових років [7, № 700, с. 679–680; 10, с. 4; 11, № 518, с. 259; 13, с. 144–145; 15, с. 61, 91; 20, ствп. 933; 22, с. 798; та ін.].

За більшістю офіційних даних монастир був заснований у 1689 р. при перенесенні старої обителі (людності і, можливо, будівель) Генеральним суддею Василем Кочубеем з с. Великі Будища на територію сучасної південної око-

лиці с. Чернечий Яр. Зустрічаються також менш імовірні дати перенесення чи заснування монастиря: 1698 та 1692 рр. За єдиною на той час церквою отримав назву Преображенського. Можливо, остання вже існувала на цей час, чи, за іншими даними, вона була збудована самим В. Л. Кочубеєм у 1689 р.

Але повернемося у більш давні часи, до першої по давності дати – 1672 р. В історіографії під цим роком, зазвичай, згадується факт надання Великобудищанському монастирю земельних угідь над Ворсклою. За легендами, цей документ ніби зберігався в монастирі ще до кін. XIX ст. Не маючи змоги (чи не вбачаючи в цьому актуальності) дослідники сліпо переписували один в одного відомості за цим фактом, часом – із особистими приписами. Зокрема, що це рік заснування обителі чи надання статусу монастиря, чи час перенесення скиту тощо.

Для об'єктивного відтворення дійсності конче необхідним є звернення до першоджерела. Примітно, що його вивчення дало змогу зробити цілу низку цікавих висновків. Через цінність цього документу наведемо його короткий зміст.

Так, універсалом гетьмана І. Самойловича від 29 серпня 1672 р. Полтавському Спаському панянському (!) монастиреві та його ігумені Олександрі Жуковні надавалися Шутиківський та Крупчишин млини на Будиській греблі по Ворсклі, і додатково в повинність село Чарнецький Яр [21, с. 655, № 449].

Подекуди в літературі знаходимо необґрунтовану тезу про надання для повинності монастирю 876 душ чоловічої статті, чого ми не бачимо в наведеному документі. Та й така кількість населення невеличкого села другої пол. XVII ст. виглядає нереальною (зазначимо, що така кількість населення села з'являється лише на кін. XIX ст., тому, можливо, ця цифра «перекочувала» на двісті років у давнину).

Отже, бачимо що до 1672 р. монастир вже існував, причому як жіночий, що унеможливило його ототожнення з рештками печерного, певно, чоловічого скиту. Назва вже існуючого села Чарнецький (Чернечий) Яр вказують нам на те, що в околицях цього населеного пункту монастирські традиції існували ще раніше. Певно, назва села утворилася від розташування поряд з відомим вищеназваним печерним скитом (про який буде окрема публікація).

23 січня 1679 р. відома справа про розмежування земель між ігуменею «монастиря дівочого Будищ Вел. (так в заголовку)» Олександрі Жуківни та диканським козаком Андрієм Свистуном, біля р. Богачка (остання відома і на картах XIX ст.) [2, с. 104, № 151], тобто, там, де трохи пізніше монастир осів. У тексті самого документу, до речі, вказівок на територіальну належність монастиря немає, назва «Будищ Вел.» фігурує лише в заголовку справи, і додана, безперечно, пізніше.

Олександра Іванівна Жученко – донька відомого Івана Жука. Останній, власник і осадник с. Жуки під Полтавою, мав трьох синів, один з яких відомий пізніше полковник Федір Жученко, та єдину доньку Олександру. Про самого їх батька, Івана Жука, відомо дуже мало. Зокрема, це чи не єдина згадка, датована 30 липня 1671 р., щодо поділу його майна на три частини,

у зв'язку з чим виникає припущення про його смерть. Спадкоємцем майна став Федір Жученко. Згідно заповіту він розділив батьківщину між найближчими родичами: дітьми покійного брата Якова та дружиною покійного брата Тимофія – Любов Івончиною [1, с. 89–90, № 101].

З описів власностей дізнаємося, що землі їх були в розі Диканського лісу, і в лісі від Будищ, ... до плоту до Диканьки, ..., Сухий колодязь, та ще низка земель біля Диканьки. Пізніше частина цих земель знаходила нових власників. Так, 1674 р. Любка Тимчиха (Жученкова) свою частину продала диканському св. отцю [1, с. 25, № 34].

Цікаво, що власне єдиній дочці Іван Жук, та єдиній сестрі Федір Жученко, за цими документами, не надали жодних маєтків і власностей. Подібний факт виглядає логічним лише в тому випадку, якщо Олександра Жученко вже до цього вирішила стати черницею. Більшість історіографічних праць з цього питання називають її не лише ігуменею монастиря, а й його засновницею. Відповідно, для заснування обителі на той час також потрібні були певні кошти. А так як за «заповітним» розподілом передача їй коштів, володінь не зафіксована, можна припустити, що заснування монастиря відбулося до 1671 р., можливо, — на пожертви її батька до смерті самого його.

Необхідно також відзначити, що надані Іваном Самойловичем монастиреві землі загалом співпадають (межують) з «батьківщиною» Івана Жука. Це не виглядає випадковим: можливо, ці землі до цього вже певною мірою були залишені І. Жуком на користь заснованого монастиря, а І. Самойлович лише закріпив це на папері. Але означене припущення є наразі теоретичним і потребує додаткових досліджень.

У 1680–1690-х рр. монастир «зі старого місця» був перенесений на нове. Історіографічно головну роль у цьому зіграв Генеральний писар (1687–1699 рр.) Василь Кочубей (1640–1708), хоча в жодному з документів його роль незасвідчена.

Це місце вже досить добре відоме, адже до кін. XIX ст. воно залишалось незмінним, і зафіксоване як у народній пам'яті, так і на топографічних військових картах сер. – другої пол. XIX ст., де він названий «Монастир Чернецький Яр (жіночий)» [19].

У названий період генеральний писар полтавського полку В. Кочубей, як свідчить більшість джерел, переніс обитель на це нове місце, «до підніжжя узвишшя Вершигори». Відносно дати цієї події тут також немає однастайності серед дослідників: називаються роки 1682, 1689, 1698 рр. тощо [див. вище]. На жаль, ми не можемо уточнити дійсну дату фундації, адже віднайти документ тих часів, що б зафіксував цей процес, не вдалося. Можна лише послатися на найбільш вірогідну дату, 1689 р., як таку, що найчастіше фігурує в довідниково-енциклопедичних виданнях кін. XVIII – поч. XX ст.

Принаймні, відомий документ царського підтвердження наданих маєтностей та володінь, датований 8 вересня 1689 р. (зустрічається й інша дата — 1890 р.): в означеному документі обитель іменується Спаський Полтавський Великобудиський жіночий монастир, ігуменею якого була та ж Олександра.

Згаданий тут і привілей на ці ж маєтності І. Мазепи 11 листопада 1697 р. У тексті фігурують ті ж Чернечий Яр, а також два млини на греблі Будиській – Шутиковий і Крупчишин. Тут же згадана ігуменя монастиря Аврамія, яка зняла копію з цього документу, але рік зняття копії не вказаний [9, с. 172–174].

За рік до цього теж саме зробив й І. Мазепа. Документ цей датований 11 січня 1688 р., обитель йменується тут Спаса Великобудиська дівоча [4, с. 114–115, № 160]. Ці ж надання ігумені Полтавського монастиря Великобудиського Тавифі підтвердив і гетьман Іван Скоропадський 10 травня 1710 р. [4, с. 117–118, № 162].

Як бачимо, тут не лише не згадується Кочубей, а й жодного слова про фундацію, перенесення обителі чи щось подібне. Тож час облаштування монастиря в с. Чернечий Яр можемо спробувати встановити через аналіз його назв у документах різної доби.

Так, під 1672 р., вже існуюча обитель названа Полтавський Спаський панянський (дівочий) монастир [21, с. 655, № 449]. 1688 р. Спаса Великобудиська дівоча обитель [4, с. 114–115, № 160], 1689–1690 рр. – Спаський Полтавський Великобудиський жіночий монастир [17, с. 172–174]. 1710 р. – Полтавський монастир Великобудиський [4, с. 117–118, № 162].

У компуті Полтавського полку 1718 р. монастир іменується Скитським дівочим Великобудиським з підданою 171 особою (певно, чоловіче населення с. Чернечий Яр) [9, с. 150–153]. А вже за ревізіями 1723 та 1726 рр. обитель конкретно носить назву «Монастир Великобудиський дівочий», без приставки «Полтавський», з селом Слобідкою та фільварками [8, с. 161, 163, 461].

Надалі епітет «Полтавський» зникає повністю. Відома лише одна незрозуміла назва «Велико-Будиський Пустино-Скельський монастир» у складі Великобудиської сотні в матеріалах Рум'янцевського опису 1760-х рр. [5 с. 68]. Тут, безперечно, закралася помилка, де об'єдналися дві назви поворсклянських монастирів – власне Великобудиського та Пустинно-Скельського, також Преображенського, в межах теперішнього Охтирського району Сумської області [14, с. 158].

Як бачимо, найдавніша назва монастиря – «Полтавський» (1672 р.). Назва з прив'язкою до Великих Будищ з'являється лише в серії документів 1688–1690 рр., і вже надалі беззмінно супроводжує назву обителі. Але доповнення «Полтавський» зберігається, і зникає лише до 1720-х рр.

За результатами більш ранніх досліджень автора встановлено, що географічна прив'язка у назві монастирів XVII ст. надавалася за найближчим до нього сотенним чи полковим центром. Тож назва «Полтавський» наштовхує на думку, що першопочатково обитель була заснована саме в Полтаві чи безпосередньо неподалік полкового міста (як, наприклад, Пушкарівський, облаштований 1676 р., і перенесений за межі міста в 1721 р.). І лише після цього, певно, судячи за документами 1680-х рр., монастир «перекочував» на місце ближче до своїх володінь. Причому назва «Полтавський» зберігається ще в якості традиції.

Іншим припущенням може бути думка про зникнення назви «Полтавський» лише з перенесенням його на нове місце, на рубежі 1710–1720-х рр., як і в справі з Пушкарівським. Тоді виглядає логічним усне повідомлення І. Котляревського про запусітіння чернецького печерного скиту також після Полтавської битви. Тим паче, що думка про «облаштування монастиря на новому місці» у 1689 р. не знаходить достовірного підтвердження, адже про це в жодному з документів (ні І. Мазепи, ні царському) мови немає. А назва «Великобудиський», яка додалася до «Полтавської» після надання їм тут маєтностей, для розрізнення цього монастиря з іншим полтавським — Хрестовоздвиженським. Адже у всіх документах того часу (наприклад, в «Актових книгах Полтавського городового уряду») відомий Хрестовоздвиженський монастир називається просто «Полтавським» без жодних інших вказівок, зрідка, в тексті — як «Полтавський Воздвиженський» [1; 2].

Аж до кін. XVIII ст. буремних подій у житті обителі не відбувалося. Можемо назвати хіба-що 1782 р., коли піклуванням ігумені Марфи Лапинської було збудовано мурований Преображенський собор, що, можливо, ремонтувався аж в 1896 р. [22, с. 798; 6, с. 347–349].

1786 р. позначається активним втручанням імператриці Катерини II в життя монастирів Російської імперії, коли величезна їх кількість була закрита, землі, люди та маєтності закритих та існуючих були секуляризовані, а збережені були чітко розписані по штатам (категоріям). Тоді ж за указом від 10 квітня 1786 р. Великобудищанський монастир був віднесений до другокласних, монастирські селяни відібрані у казенне відомство, обителі залишили трохи малородючої землі, 2 вітряки [10, с. 4; 13, с. 144–145]. З того часу разом із Мгарським і Хрестовоздвиженським Полтавським він був одним з трьох найшанованіших (фактично, трьох єдиних офіційних) монастирських закладів Полтавської губернії в межах сучасної Полтавщини.

На поч. XIX ст., при ліквідації Пушкарівського монастиря, усе його майно та послушниці перейшли у відання Великобудиської обителі [18, с. 62–63], — це ще одна споріднена ланка історії цих духовних центрів.

Наприкінці XVIII та на поч.. XIX ст. монастир мав дві церкви [16, с. 72]. У 1865 р. отримав право володіти лісовими урочищами Михайлівщиною і Грабовщиною. У 1820 та 1848 рр. пережив 2 пожежі [23, с. 112–113].

Загалом, історія цього монастиря у XIX ст. в періодичних виданнях тих часів висвітлювалася дуже слабо [12, с. 21]. За Указом Полтавської духовної консисторії від 23 липня 1860 р. № 9649, на основі Указу Священного Синоду від 16 червня 1860 р. за № 488, Великобудищанський Преображенський монастир, серед жіночих монастирів Полтавської єпархії, був визнаний зручним для «епітимійців» з духовних та світських осіб, через віддаленість від міст та ярмарок, що сприяло їх усамітненню [3]. З 1887 р. він був перенесений на нове місце, з новою назвою — Троїцький. На цьому «Чернечоярська» частина його історії закінчується.

Отже, не вдаючись глибоко у доволі складні, численні і ще не до кінця зрозумілі перипетії виникнення жіночого монастиря, коротко можна визнати

наступне: виник він ще до 1672 року, незалежно від чоловічого печерного ски-ту, швидше за все, — десь неподалік Полтави чи в самому полковому центрі. Пізніше він перемістився на нове місце, ближче до своїх земельних володінь, у теперішнє с. Чернечий Яр. Це відбулося або ж до 1688 р. чи в цей рік, або ж у першій чверті XVIII ст. Можливо, при облаштуванні його на новому місці в с. Чернечий Яр від покинутої відлюдницької печерної обителі в лісі отримав частину її споруд. На відміну від чоловічого монастиря жіночий у XVIII ст. лише розбудовувався і розвивався, а на рубежі XVIII–XIX ст. став визнаним та одним з найшанованіших з-поміж духовних обителей губернії.

Джерела та література

1. Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века. Выпуск II: Справы вечистья 1664–1671 годов; [ред. и примеч. В. Л. Модзалевского]. — Чернигов: Типография Губернского земства, 1912. — 115, 15 с.

2. Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века. Выпуск III: Справы вечистья 1672–1680 годов; [ред. и примеч. В. Л. Модзалевского]. — Чернигов: Типография В. М. Веселой, 1914. — 124 с.

3. Велико-Будищанский Свято-Троицкий женский монастырь в с. Писаревщина — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.shukach.com/ru/node/26907>.

4. Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку 1729–1730; [упорядк. Івана Бутича]. — Полтава: ВАТ «Видавництво «Полтава», 2007. — 176 с.

5. Генеральный опис Лівобережної України 1764–1769 рр.: показчик населених пунктів. — К.: ЦДІА УРСР, 1959. — 186 с.

6. **Грановский А.** Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем / А. Грановский. — Полтава: Типо-Литограф. М. Л. Старожицкого, 1901. — X, 418 с.

7. **Денисов Л. И.** Православные монастыри Российской империи. Полный список всех 1105 ныне существующих в 75 губерниях и областях России (и 2 иностранных государствах) мужских и женских монастырей, архиерейских домов и женских общин / Составил Л. И. Денисов. — М.: Издание А. Д. Ступина, 1908. — XII, 984 с.

8. Джерела з історії Полтавського полку. — Т. III: Компуті та ревізії Полтавського полку. Ревізія 1723 р. Ревізія 1726 р.; [упор., підгот. до друку, коментарі та вступ. част. — В. О. Мокляк]. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. — 768 с.

9. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII–XVIII ст. — Т. 1: Компуті та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р.; [упоряд. В. О. Мокляк]. — Полтава: АСМІ, 2007. — 400 с.

10. **Зверинский В. В.** Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем. — Т. II: Монастыри по штатам 1764, 1786 и 1795 годов / Зверинский В. В. — СПб.: Типография В. Безобразова и Комп., 1892. — 462 с.

11. **Зверинский В. В.** Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем. — Т. I: Преобразование старых и учреждения новых монастырей с 1764–1795 по 1 июля 1890 год (594 монастыря) / Зверинский В. В. — СПб.: Типография В. Безобразова и Комп., 1890. — 299 с.

12. **Колесник О. В.** Монастирі Полтавської єпархії (за матеріалами часопису «Полтавські єпархіальні відомості») / О. В. Колесник // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2006. — Вип. XX. — С. 19–23.

13. **Костенко І.** Прошлое и настоящее Старомлинской слободки, или Велико-Будищский общежительный Свято-Троицкий женский монастырь / Иоанн Костенко // Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. — Полтава, 1889. — № 5. — С. 143–149.

14. **Кравченко О. М.** Монастирі Північно-Західної Слобожанщини середини XVII – XVIII ст. / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК; УКіТ, національн. та релігій Сум. ОДА; ДІКЗ у м. Путивль; СумДПУ ім. А. С. Макаренка / Кравченко О. М., Осадчий Є. М. — Суми: Джерело; ФОП Литовченко Є. Б., 2013. — 272 с.

15. Описание монастырей, в Российской империи находящихся, с показанием времени построения оных и в каких классах положены по штатам; также храмовых праздников и достопамятных происшествий, случившихся в них; с присовокуплением Известия о всех Соборных монастырских, ружных и приходских церквах, в столичных городах Москве и С. Петербурге находящихся, когда оныя построены и в какие числа бывают храмовые праздники. Издание четвертое. — М.: В Типографии С. Селивановского, 1817. — 220 с.

16. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. — К.: Наукова думка, 1997. — 325 с.

17. **Попов Х.** Материалы для истории монастырей Полтавской епархии в XVII и XVIII столетиях / Х. П. // Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. — Полтава, 1891. — 1 декабря. — № 23. — С. 907–926; 1892. — № 24. — 15 декабря. — С. 1000–1014; 1893. — № 4. — 15 февраля. — С. 167–182.

18. **Пясецкий А.** Упразднение Пушкинского монастыря (по архивным данным) / А. Пясецкий // Труды Полтавского церковного историко-археологического комитета. — Полтава, 1908. — Вып. 1. — С. 62–66.

19. Ряд XXIII. Лист 13. Военно-топографическая карта Полтавской губернии. Масштаб 3 вер. в дюйме. Г. Полтавской и Харьковской. Часть Полтавской Губ. исп. по рекогн. 1869 г. Железн. дор. нанес. по съемке 1875 – и 1878 г. / Гравир. конт. Чин. Зиновьев и Леонов 3-й пред. и горы Чин. Черемных; Вырез. слова Чин. Иванов 5-й // Военно-топографическая карта Полтавской губернии. Масштаб 3 вер. в дюйме. [Карты]. — СПб.: Военно-топографическое Депо, 1863–1878. — 1 атл. ([24] разв. л., [1] сб. л.). — Л. 13.

20. **Строев П.** Списки иерархов и настоятелей монастырей российския церкви. Составил из достоверных источников Павел Строев, ординарный академик Императорской С-Петербургской академии наук, член археографической комиссии и разных других ученых обществ. Издание археографической комиссии / П. Строев. — СПб.: Типография В. С. Балашева, 1877. — 1056, 63 с.

21. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687); [упоряд. І. Бутич та ін.]. — Київ; Львів: НТШ, 2004. — 1087 с.

22. Упразднённые и прекратившие своё существование православные монастыри в пределах нынешней Полтавской епархии (Краткий исторический очерк) // Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. — Полтава, 1897. — 26-27 июня. — № 20-21. — С. 788–800.

23. **Черкасець Т.** Великобудиданський Троїцький (Преображенський) жіночий монастир // Полтавіка: Полтавська енциклопедія [ред. кол.: О. А. Білоуско (гол. ред.), Т. П. Пустовіт, Ю. М. Варченко та ін.]. — Полтава: Полтавський літератор, 2009. — Т. 12: Релігія і церква. — С. 112–113.

В'ячеслав Шерстюк

**Про заснування та найдавнішу історію Свято-Преображенського
Великобудищанського жіночого монастиря**

Резюме

У публікації аналізуються документи з історії заснування та найдавнішого періоду розвитку однієї з найбільших монастирських обителей козацької доби Полтавщини та Поворскля – Великобудищанського Спасо-Преображенського жіночого монастиря. Доводиться безпідставність тверджень щодо його походження від печерного скита в с. Чернечий Яр, на основі комплексного аналітичного підходу визначається дата його заснування (до 1671 року), а також критично пояснюється помилковість інших, досить численних дат, якими подекуди рясніють як джерела, так і сучасні публікації. На основі наявних документів та джерел, їх аналізу, доводиться думка про «перенесення» до Великих Будищ монастиря з території чи околиць Полтави близько 1688 р., або ж взагалі у першій чверті XVIII ст.

Ключові слова: *монастир, козацька доба, Великі Будища, Великобудищанський Преображенський монастир, Полтавщина.*

Viacheslav Sherstiuk

**About Founding and the Most Ancient History of the Transfiguration
of the Savior Velyki Budyshcha Women Monastery**

Summary

Documents from founding history and the most ancient development period of one of the biggest monasteries in the Cossacks Time in Poltava Region and the Vorskla River Area – the Velyki Budyshcha Transfiguration of the Savior Women Monastery are analyzed in the publication. Baselessness of statement about its origin from cave skeet in Chernechyi Yar Village is proved; on the ground of analytic method date of its foundation (before 1671) is defined. Mistakes in other numerous dates, which can be found in different sources and recent publications are shown. Statement about “replacing” the monastery to Velyki Budyshcha from the territory or suburb of Poltava at nearly 1688 or the first quarter of the 18th c. is proved on the basis of existing documents, sources and their analysis.

Keywords: *monastery, the Cossacks Time, Velyki Budyshcha, the Velyki Budyshcha Transfiguration of the Savior Women Monastery, Poltava Region.*

НАШІ АВТОРИ

- Бабенко Людмила**, професор кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, доктор історичних наук, заслужений працівник освіти України.
- Барська Ганна**, завідувачка науково-дослідного експозиційного відділу історії пізнього середньовіччя та нової історії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Булава Леонід**, відомий полтавський краєзнавець і географ, кандидат географічних наук, доцент.
- Власенко Ірина**, старша наукова співробітниця науково-дослідного експозиційного відділу етнографії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Володарець-Урбанович Ярослав**, науковий співробітник відділу археології ранніх слов'ян Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук.
- Галян Галина**, старша наукова співробітниця науково-дослідного експозиційного відділу етнографії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Гангур Володимир**, завідувач кафедри рослинництва Полтавського державного аграрного університету, доктор сільськогосподарських наук, професор.
- Гейко Анатолій**, завідувач відділу палеогончарства Інституту керамології НАН України, старший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, директор Мачухівського краєзнавчого музею, кандидат історичних наук.
- Дорошенко Оксана**, молодша наукова співробітниця Історико-культурного заповідника «Більськ» Полтавської обласної ради.
- Дружинін Світозар**, провідний науковий співробітник Полтавського музею авіації і космонавтики, кандидат військових наук, доцент.
- Калініна Євгенія**, завідувачка науково-дослідного відділу культурно-освітньої роботи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Кигим Світлана**, старша наукова співробітниця науково-дослідного експозиційного відділу природи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Клочко Валентина**, старша наукова співробітниця науково-дослідного експозиційного відділу новітньої історії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Кондратенко Марина**, завідувачка науково-дослідного експозиційного відділу виставкової роботи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Кондратенко Наталія**, завідувачка сектору науково-дослідного відділу фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Кононенко Михайло**, голова Полтавської районної ради, кандидат наук з державного управління.
- Корост Ігор**, директор Історико-культурного заповідника «Більськ» Полтавської обласної ради.
- Кулатова Ірина**, провідна наукова співробітниця Центру охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради.

- Кушнір Леонід**, науковий співробітник науково-дослідного експозиційного відділу новітньої історії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, кандидат економічних наук, доцент.
- Кушнір Людмила**, викладач Розсошенської гімназії Полтавської районної ради, кандидат географічних наук, доцент.
- Лавріненко Алла**, старша наукова співробітниця науково-дослідного відділу музеєзнавства Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Лимар Олександр**, науковий співробітник науково-дослідного відділу пам'яткознавства Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Лугова Любов**, старша наукова співробітниця науково-дослідного відділу фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Мельникова Ірина**, завідувачка науково-дослідного експозиційного відділу археології Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Міщанин Віктор**, провідний науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, кандидат історичних наук.
- Мокляк Володимир**, заступник директора з наукової роботи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, заслужений працівник культури України.
- Опара Микола**, професор кафедри землеробства і агрохімії імені професора В. І. Сазанова Полтавського державного аграрного університету, кандидат сільськогосподарських наук, заслужений працівник сільського господарства України.
- Панков Олександр**, архітектор, краєзнавець.
- Пістоленко Ірина**, завідувач сектору Полтавського музею авіації і космонавтики, доктор історичних наук, доктор філософії.
- Пісцова Марія**, завідувачка науково-дослідного експозиційного відділу етнографії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Поспелов Сергій**, завідувач кафедри землеробства і агрохімії імені професора В. І. Сазанова, доктор сільськогосподарських наук, професор.
- Прохватіло Роман**, завідувач сектору науково-дослідного експозиційного відділу виставкової роботи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Сальнікова Оксана**, завідувачка відділу охорони культурної спадщини Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви».
- Самородов Віктор**, доцент Полтавського державного аграрного університету, голова Полтавського відділення Українського ботанічного товариства, заслужений винахідник України.
- Сапегін Сергій**, викладач історії Полтавського ліцею імені А. С. Макаренка, заслужений учитель України.
- Сиволап Наталія**, завідувачка науково-дослідного відділу пам'яткознавства Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Скирда Олег**, завідувач сектору науково-дослідного відділу пам'яткознавства Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Сулима Оксана**, завідувачка сектору науково-дослідного відділу фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Супруненко Олександр**, директор Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України.

- Трипольська Оксана**, директор Великобудищанських сільського будинку культури і Народного музею весілля.
- Усенко Владислав**, головний спеціаліст Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації.
- Устименко Олена**, старша наукова співробітниця науково-дослідного відділу культурно-освітньої роботи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Халимон Олена**, старша наукова співробітниця науково-дослідного експозиційного відділу природи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Чеботарьова Людмила**, завідувачка сектору науково-дослідного відділу фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Шаповал Лариса**, доцентка кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, кандидат історичних наук.
- Шапорда Олег**, головний зберігач фондів Історико-культурного заповідника «Більськ» Полтавської обласної ради.
- Шерстюк В'ячеслав**, директор Центру охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради.
- Шиян Олена**, завідувачка науково-дослідного експозиційного відділу природи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Штена Катерина**, науковий співробітник науково-дослідного експозиційного відділу етнографії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Щербань Анатолій**, завідувач кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства Харківської державної академії культури, доктор культурології, кандидат історичних наук.
- Янович Олександр**, науковий співробітник науково-дослідного відділу культурно-освітньої роботи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.
- Яремченко Віталій**, старший науковий співробітник науково-дослідного експозиційного відділу історії пізнього середньовіччя та нової історії Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

ОГЛАВ

<i>Кононенко Михайло</i> (м. Полтава). Полтавський район: віддавини до сьогодні 3

Природа

<i>Кизим Світлана</i> (м. Полтава). Природно-заповідна мережа Полтавського району 7
<i>Самородов Віктор, Халимон Олена</i> (м. Полтава). Дослідник карлівських степів та їх захисник – професор Сергій Іллічевський 11
<i>Опара Микола</i> (м. Полтава). Шляхи збереження чорноземів і довкілля Полтавського регіону 15
<i>Гангур Володимир, Поспелов Сергій</i> (м. Полтава). Беззмінні посіви Полтавського району – унікальні досліді національного землеробства 19
<i>Шиян Олена</i> (м. Полтава). Незвичайна знахідка з Полтавського району 22
<i>Лавріненко Алла, Шиян Олена</i> (м. Полтава). Дрізд чорний – представник орнітофауни Полтавського району 24

Археологія

<i>Супруненко Олександр</i> (м. Полтава). Роздуми про Більське городище 27
<i>Корост Ігор</i> (сміт Котельва). Історико-культурний заповідник «Більськ». Паспортизація археологічних об'єктів та впровадження новітніх методів досліджень. Популяризація культурної спадщини 40
<i>Шапорда Олег</i> (сміт Котельва). Городище Котельва – рідкісна пам'ятка археології на півночі Полтавського району 47
<i>Володарець-Урбанович Ярослав</i> (м. Київ), <i>Щербань Анатолій</i> (м. Харків). Ранньосередньовічна лунниця з околиць Диканьки 51
<i>Лугова Любов, Мельникова Ірина, Калініна Євгенія</i> (м. Полтава). Випадкові знахідки з території Полтавського району: нові надходження до фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського 53
<i>Кулатова Ірина, Супруненко Олександр</i> (м. Полтава). Василь Бучневич та полтавська археологія 62
<i>Сатєгін Сергій</i> (с. Ковалівка Полтавського р-ну). Діяльність Археологічної школи Полтавського ліцею імені А. С. Макаренка 67

Козацька і нова історія

<i>Панков Олександр</i> (м. Полтава). Перебування великого коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського на Полтавщині: два листи, написані в Полтаві у 1639 році 71
<i>Мокляк Володимир</i> (м. Полтава). Новосанжарська сотня Полтавського полку 80

<i>Лавріненко Алла, Яремченко Віталій, Устименко Олена</i> (м. Полтава). Судові справи Полтавського городского уряду XVII ст. за участю духовних осіб	86
<i>Прохватіло Роман</i> (м. Полтава). Деталь козацької шаблі з Полтавського району	90
<i>Шерстюк В'ячеслав</i> (м. Полтава). Про заснування та найдавнішу історію Свято-Преображенського Великобудищанського жіночого монастиря	95
<i>Бабенко Людмила</i> (м. Полтава). Полтава – центр Малоросійського генерал-губернаторства	103
<i>Барська Ганна</i> (м. Полтава). Кустарні промисли та ремесла в Полтавському повіті наприкінці XIX – початку XX ст.	107
<i>Гейко Анатолій</i> (сміт Опішня). Містечко Мачухи у XIX – на початку XX ст. ...	111

Історичні події новітнього часу

<i>Сулима Оксана</i> (м. Полтава). Закладна дошка будинку Полтавського земства	114
<i>Лимар Олександр</i> (м. Полтава). Полтавський район у Першій Світовій війні 1914 – 1918 рр.	118
<i>Мищанин Віктор</i> (сміт Опішня). Децю про роль банкіра Григорія Рубінштейна в здобутті освіти Андрієм Заливчим	123
<i>Кушнір Леонід, Кушнір Людмила</i> (м. Полтава). Полтава 1918-го року в мемуарах української армійської старшини (за спогадами Михайла Крата)	128
<i>Булава Леонід</i> (м. Полтава). Кость Товкач – діяч Української національної революції й жертва політичних репресій	132
<i>Щербань Анатолій</i> (м. Харків). Олекса Дігтяр як громадський діяч: штрихи до біографії	136
<i>Пістоленко Ірина, Дружинін Світозар</i> (м. Полтава). Повітряний ас, льотчик-герой Олександр Федорович Васько: біографічний нарис	142
<i>Янович Олександр</i> (м. Полтава). Полтавський ядерний об'єкт	150
<i>Усенко Владислав</i> (м. Полтава). Штрихи біографії заслуженого агронома УРСР Феодосія Цибулька (1901 – 1982)	155
<i>Клочко Валентина</i> (м. Полтава). З плеяди тих, хто творив незалежність України	158

Етнографія

<i>Власенко Ірина</i> (м. Полтава). «Богородичний рушник» з колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	162
--	-----

<i>Пісцова Марія</i> (м. Полтава). Зразки вибійки з території сучасного Полтавського району в колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	165
<i>Чеботарьова Людмила, Кондратенко Тамара</i> (м. Полтава). Традиції полтавського дереворізблення у творах Василя Гарбуза	168
<i>Галян Галина</i> (м. Полтава). Етнорозвідка на теренах Полтавського району	172
<i>Трипольська Оксана</i> (с. Великі Будища Полтавського р-ну). Фольклорні скарби українського весілля	182
<i>Штепа Катерина</i> (м. Полтава). Реконструкція весільного головного убору середини ХХ ст. з історичної Зіньківщини	189
<i>Дорошенко Оксана</i> (смт Котельва). Обрядова випічка «Панянки» як елемент нематеріальної культурної спадщини на Котелевщині	194

Музеєзнавство, пам'яткознавство

<i>Сиволап Наталія</i> (м. Полтава). Пам'ятки та об'єкти культурної спадщини Полтавського району	200
<i>Сальнікова Оксана</i> (м. Полтава). Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» як комплекс об'єктів історико-культурної спадщини	207
<i>Скирда Олег</i> (м. Полтава). Військові поховання періоду Другої світової війни на території Полтавського району	210
<i>Шаповал Лариса</i> (м. Полтава). Громадські музеї Полтавщини як об'єкти екскурсійної діяльності	213
<i>Канко Світлана</i> (м. Полтава). Полтавський район у документах Наукового архіву Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	221
<i>Сулима Оксана</i> (м. Полтава). Карта Полтавського повіту на поштівці початку ХХ століття	227
<i>Кондратенко Тамара, Кондратенко Наталія</i> (м. Полтава). Витоки формування зброярської колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	230
<i>Кондратенко Марина</i> (м. Полтава). Виставкова діяльність Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського в контексті висвітлення життя Полтавського району	236
<i>Кондратенко Наталія, Кондратенко Тамара</i> (м. Полтава). Вироби родини гончарів Гладиревських у музейному зібранні	240
Наші автори	245
Список скорочень	248
Оглав	249

Наукове видання
**ПОЛТАВСЬКИЙ РАЙОН:
ВІД ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ**

*Збірник наукових праць
(за матеріалами наукової конференції)*

Оригінал-макет підготовлено в Полтавському краєзнавчому музеї
імені Василя Кричевського
Відповідальний за випуск **М. М. Кононенко**
Відповідальний редактор **О. Б. Супруненко**
Комп'ютерний набір **авторський**
Коректура **Г. О. Кудряшов**
Комп'ютерна верстка **О. І. Удовиченко**
Переклад на англ. мову **Н. Г. Кондратенко**

Здано в набір 01.10.2021. Підписано до друку 29.11.2021.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgС.
Друк плоский. Ум. друк. арк. 12,0.
Наклад 305 прим. (1-й запуск – 100 прим.). Вид. № 372. Зам. 3/2021.

Мова українська, англійська

Видавець і виготівник: ТОВ «Майдан»
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 59.
Тел.: (057) 700-37-30
E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1002 від 31.07.2002 р.